

Hatice İrem EKER

Dr. | PhD.
Samsun, TÜRKİYE
Samsun, TURKIYE
ORCID: 0000-0003-0903-7515
h.iremeker@gmail.com

Descartes Felsefesinde Tözlerin Belirlenimine Giden Yol

Öz

15. ve 16. yüzyıllar, Batı tarihinde Orta Çağ dünya düzenini sarsan büyük tarihsel hareketleri içerir; Nicolaus Copernicus [Niklas Koppennigk] (1473- 1543) ve yeni evren tasarımı, Rönesans'ın (~1300- ~1600) kültürel alandaki derin etkileri, coğrafi keşifler, matbaanın icadı sonucu İncil'in basımı ve çoğaltılması (~1481), Martin Luther (1483-1546) önderliğinde Reform hareketi. René Descartes (1596-1650), tüm bu büyük dönüşümlerin kavşağında, modern Batı düşüncesinin temellerini atan ve kartezyen düalizm olarak anılacak olan felsefi sistemi geliştirir. Zihin-beden düalizmine dayanan özne [cogito] kuramıyla Descartes, sosyo-ekonomik kontrolü ele geçirmek üzere harekete geçen modern bireyin merkezi konumunu felsefi olarak sistemleştirir. Descartes özneyi Tanrı'nın ve bedenin yanı sıra bir töz olarak konumlandırır. Ancak Descartes'ın tözleri belirlediği epistemolojik güzergâh ve empiristlerin eleştirileri kendisinden sonraki yüzyıllar boyunca tartışılacak bir ayrımı ortaya çıkarır: Bilginin temellerine ve kaynağına ilişkin iki farklı dünya görüşü olan akılcılık [rationalism] ve deneycilik [empiricism]. Bu çalışmada, ilk olarak Descartes'ın sonlu töz zihin [res cogitans], sonlu töz beden [res extensa] ve sonsuz töz Tanrı [res infinita/ res divina] kavramsallaştırmalarına ulaşma yolunu belirleyen bilgi kuramsal öğretisi ele alınmaktadır. Bu yolu takip ederken Descartes'ın tözleri niteliklerden yola çıkarak belirleme yolu vurgulanmaktadır. Daha sonra, Descartes'a yönelen bazı temel eleştirilerde tözler ve öznitelikler arasındaki epistemolojik ayrımın sorgulanması ele alınmaktadır. Nihai olarak ise Descartes dizgesinde yanıtı olmayan sorunsallardan birinin bu probleme işaret eden *kavramsal seçiklik* belirlenimi olduğu gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sonsuz töz-Tanrı, Sonlu töz-zihin, Sonlu töz-beden, Kavramsal seçiklik.

The Way Towards the Determination of the Substances in the Philosophy of Descartes

Abstract

The fifteenth and sixteenth centuries include the great events of Western history that entirely changed the Medieval world order such as Nicolaus Copernicus [Niklas Koppennigk] (1473-1543) and new theory of universe, deep effects of the Renaissance (~ 1300- ~ 1600), geographical discoveries, reproduction of the Bible by the printing press (~ 1481), the Reform movement that began with Martin Luther (1483-1546). René Descartes (1596-1650) develops his philosophical system which lays the foundations of modern Western thought and is called as Cartesian Dualism at the crossroads of the historical influences of all these great events. With his theory of the subject [cogito] based on mind-body dualism, Descartes philosophically systematises the central position of the modern individual who is near to take the control of socio-economic developments. Descartes positions the subject as a substance alongside God and the body. However, Descartes' epistemological path and the critics of empiricists led to a distinction that would be debated for centuries to come: two different worldviews regarding the foundations and sources of knowledge, namely rationalism and empiricism. In this study, I will examine the epistemological doctrine that determines Descartes' way of reaching his conceptualisations of the finite substance mind [res cogitans], the finite substance body [res extensa] and the infinite substance God [res infinita/ res divina]. Following this path, Descartes' method of determining substances based on qualities is emphasised. Subsequently, it is shown that some fundamental criticisms directed at Descartes is the questioning of the epistemological distinction between substances and qualities. Finally, it is demonstrated that one of the unresolved issues in Descartes' system is the determination of *conceptual clarity* that points to this problem.

Keywords: Infinite substance-God, Finite substance-mind, Finite substance-corporeal, Conceptual distinction.

Giriş

Avrupa’da on beşinci yüzyıldan itibaren gözlenen bilimsel, coğrafi, siyasi ve dinî hareketlilik Batı tarihinde büyük yankılar uyandırır. Nicolaus Copernicus [Niklas Koppernigk] (1473- 1543) ve yeni evren tasarımı, Rönesans’ın (~1300- ~1600) derin etkileri, coğrafi keşifler, matbaa ile İncil’in basımı ve çoğaltılması (~1481), Martin Luther (1483-1546) ile birlikte Hristiyanlık içinde bölünme ve Reform hareketi modern felsefi düşüncenin de doğuşuna temel olur. Tüm bu tarihsel hareketlilik hem yeni bilgi üretim araçlarının hem de felsefi ilginin yönünü dönüştüren yeni soruların doğuşunun koşullarını oluştururlar. Yeni Çağ’ın başlarında, tüm bu hareketliliğin kavşağında iki düşünür göze çarpar.

Modern düşüncenin doğuş noktasında bulunan René Descartes (1596-1650) ve Francis Bacon (1561-1626), çağın arayışını bir yöntem problemi olarak tespit eder. Bacon modern düşünüşe özgü ilk bilgi kuramsal yöntem arayışlarını başlatır. Bacon, doğa bilimlerindeki gelişmeleri takip eder; yerleşik düşünsel önyargılardan arınmayı, insanın kendi deneyimlerinden yola çıkarak kendi aklını kendisine rehber edinmesini bilimsel ve felsefi hedefi olarak alır. Bacon eski yöntem eleştirisini, Orta Çağ’da Skolastik öğretinin benimsediği ve Aristoteles’in *Organon*’unda temellenen tümdengelim yönteminin yeni bilgi edinme imkânı sağlamayacağı üzerine kurar. Bacon’un yöntem arayışını metne aldığı *Novum Organum* [*Yeni Araç*], Aristoteles’in *Organon*’una, “modern çağda’ bilgiye ulaşmada hepten yetersiz kaldığı” gerekçesiyle bir karşı çıkıştır (Güzel, 2011, s. 32). Bacon’un geleneksel bilgi edinme yollarını eleştirisi ile tümevarımı ve de hipotetik tümdengelimli yöntemi bilimsel bilginin temeli olarak önermesi modern düşüncede yöntem arayışının ilk adımı olarak görülür. Bacon’ın öncelikli amacı, yeni bilgi edinmenin araçlarını bulmaktır; yani Skolastik öğretilerde vahyin tüm bilgilerin kaynağı olması fikrinden koparak insanın hangi yeni yöntemlerle yeni bilgiler üretebileceği onun merkezi sorusudur. Bacon, tümünden gelimin yeni bilgi üretmekteki yetersizliğini öne sürerek deneyim ile başlayan bilginin güvenilirliğini sağlayacak bir yöntem arar. Bacon’a göre yeni araçların üretilmesi için ilk önce insan aklının, hâkim olan önyargılardan ve geleneksel inanışlardan arındırılması gereklidir. İnsan zihninin eski görüş ve kanaatlerden, geleneksel yollardan arınması gerekir; bu idoller ya da putlar öğretisi olarak anılır. Güzel’in belirttiği gibi Bacon’a göre “insan kendisini, bu putlara karşı korumadıkça, bilimlerde yenilikler ortaya koymak güçleşecek, bilgi edinmek zorlaşacaktır” (Güzel, 2011, s. 33). Yeni bilgi edinmenin, yeni yöntemler geliştirmenin Bacon düşüncesindeki amacı ‘doğa üzerinde güç kazanmaktır’.

Descartes’ın merkezi sorusu ise Bacon’dan farklı olarak ‘yeni bilgi edinmek’ değil, ‘kesin ve zorunlu bilginin’ ne olduğunu bulmaktır. Öyle ki, Descartes için aranan yeni yöntemin hedefi bilginin kesinliği olmalıdır. Kesin ve zorunlu bilginin arayışına yönelim, Descartes düşüncesinde, açıkça Skolastik öğretiyi takiben, bilginin kesinliği için tümdengelim metodunu benimsemeyi, güvenmeyi ve sürdürmeyi ifade eder. Bu aynı zamanda Descartes’ın matematik ve geometride bulduğu kesinlik tarzını, felsefi bilgi için de bilimsel ideal olarak belirlediği anlamına gelir. Empiristler tarafından eleştirilecek olan analitik a priori bilgikuramsal güzergâh, Descartes için tek güvenilir bilgi kaynağıdır. Öte yandan tümdengelimsel türetim için de ilk kesin öncüllere ihtiyaç vardır. “Öyle ise, diye düşünmüştür Descartes, doğruluğu kesin olan bir inanç bulursak, onu bilgiye temel olarak alır, başka bilgileri de tıpkı matematikte belitlerden türetim yaptığımız gibi, bu bilgiden türetebiliriz” (Denkel, 2003, s. 188). Bu ilk öncüle ulaşmak için Descartes kuşku duyma olgusunu bilgi kuramsal başlangıç noktası olarak alır. Skolastik öğretiler ile Descartes’ın farkı ve onun modern düşüncenin doğuşundaki temel düşünür olarak yer almasının nedeni, işte temel öncülü vahiy ya da nakledilmiş öğretiler olarak almak yerine kuşku duymayı, bir düşünme modunu başlangıç olarak almasında yatar.

Descartes, tümdengelim [deduction] temel öncül olabilecek ilk kavrayışı sezgi [intuition] olarak adlandırır. Rasyonel sezgi, tümdengelimden daha yalın ve daha kesindir. “Sezgi ile... açık ve dikkatli bir zihnin kavramını anlıyorum ki bu kavramda anladığımız şey hakkında kuşku için hiçbir

yer olamaz” (Descartes, 1985a, s. 14). Bu kesin, yalın ve açık sezgisel kavrayış için dikkatli bir akıl etkinliği ile kuşku duyulamayacak bir kavrayışa ulaşılacaktır ki bu, Descartes’ın temel öncülü *cogito*, düşünen şey [thinking thing] ya da düşünen töz [res cogitans] olacaktır. Kuşku duyulamaz bu ilk öncüle ulaştıktan sonra Descartes, bir idenin tam yetkin kavranışı için kip-öznitelik-töz kavramsal sıralamasını takip ederek, sezgisel olarak açık-seçik ve yalın olarak ulaşılmış ilk kavrayıştan diğer ide ve tözlerin türetimlerini gerçekleştirmeyi hedefler.

Bu çalışmada ilk olarak Descartes’ın nesnel gerçeklik/biçimsel gerçeklik ayrımı, kip-öznitelik-töz kavramsal sıralaması, sonlu zihin, sonsuz Tanrı ve sonlu beden/cisim tözlerinin belirlenme yolları izlenmektedir. İkinci olarak tözler ve öznitelikleri arasındaki ayrımın nesnel bir yönde belirlenememesine dair Descartes’a yöneltilen eleştirilerin merkezinde *kavramsal seçicilik* probleminin bulunduğu ileri sürülmektedir.

Tözlerin Belirlenimine Giden Bilgi Kuramsal Güzergâh

Descartes; düşünceleri ideler, istek ve duygulanımlar ve de yargılar olarak üç türe böler. Descartes düşüncesinde ideler [ideas] [sive cogitationes], zihnin olguları olarak tekil düşünceleri ifade eder. Düşünceleri, belirli ayrımlarla sınıflandıracağını belirten Descartes, ide terimini ilk olarak bazı şeylerin imgeleri [image] gibi olanlara, -örneğin insan, melek, gökyüzü ve Tanrı gibi şeyler düşünüldüğündeki durumlarda- yüklemenin uygun olduğunu belirtir. Diğer düşünceler ise isteme, korku, onaylama, yadsıma durumlarında olduğu gibi öteki biçimlerde görünür. İde durumunda, düşüncenin daima nesnesi olarak aldığı tekil ya da tikel bir şey vardır fakat düşünce şeyin suretinden daha fazla bir şey içerir durumdaysa bu kategoride olanlardan bazılarını Descartes, istekler ya da duygulanımlar, diğerlerine de yargılar adını verir (Descartes, 1985b, s. 25-26). Bu anlamda Tanrı, ben, sonsuz, sonlu, cisim, keçi, masa vs. her şey bir idedir; hatta bir nesneye ilişkin, Descartes’ın ünlü balmumu örneğindeki gibi farklı ideler de bulunmaktadır. Bir balmumu topağı, fiziksel etkilere maruz kaldığında türlü biçimler alır, örneğin erir, kokusunu kaybeder vs. Ama o yine de aynı balmumdur, hem de ne türlü bir biçim alırsa alsın, onun aynı balmumu olduğu bilinir. Descartes’ın deyişiyle, mumun rengi, tadı, kokusu, dokunuşu, duyulması değişse de mumluk kalır (Descartes, 1985b, s. 20). Descartes, bu akıl yürütmeden yola çıkarak, mumu aynı ve farklı olarak algılayan iki farklı yeti belirler; anlama yetisi ve imgelem yetisi. Descartes, imgelem yetisi yoluyla daha birçok balmumu tasarımı oluşturulabileceğini, ancak bu tüm değişik idelerinin izlenmesinin tüketilemez olduğunu belirterek balmumunu algılayanın imgelem değil, anlama yetisi olduğunu ileri sürer. Algı, diyecektir Descartes; öyleyse görme, dokunma ya da imgelem durumu değil, saf zihinsel bir kavrayış durumudur (Descartes, 1985b, s. 21).

Descartes’a göre zihinde çok farklı düşünce türleri ve zihin ideleri bulunmaktadır. Ancak hangi idelerin sadece anlama yetisi ile belirlendiğine karar vermek gereklidir, çünkü ideleri aslen kavrayan imgelem değil, anlama yetisidir. Descartes; bu kararı balmumu örneğine bakarak değil, güneş örneğine bakarak verir. Örneğin, iki güneş idesinden hangisinin gerçek güneşe daha yakın olduğunu bilgi kuramsal olarak belirlemenin tek yolu budur. Zihinde iki türlü güneş idesi bulunur; biri kaynağını duyulardan aldığı için güneşin küçük görüldüğüne dair ide, diğeri ise yerküreden kat kat büyük olduğuna dair ide. Descartes, duyular yoluyla gelen ve imgelem tarafından üretilen güneş idesinin güneşin kendisinden en farklı olan olduğu sonucuna varır. Öte yandan Descartes aklın, imgelenen ve görülen her şeyin doğru olduğunda ısrar etmeyeceğini, ama tüm ide ve kavramlarımızın bir doğruluk zemini olduğunda ısrar edeceğini belirtir, “aksi takdirde tam-yetkin ve tam-doğru olan Tanrı onları bizim içimizde yerleştirmesi mümkün olmazdı” (Descartes, 1985a, s. 131). Ama bu noktada bir hakikat problemiyle karşılaşılır. Bir ide ile başka bir ide arasında hangisinin kesinliğe götüreceği hakkındaki kararın, yani ideler arasındaki bu türden bir farkın belirlenimi için bir gerçeklik ölçütü gerekmektedir. Descartes’a göre zihin ideleri, sadece düşünce biçimleri olarak alınıyorsa, aralarında bir fark, bir eşitsizlik bulunmaz. Kuşku duyuyor olmak, yürüyor olmak, koşuyor olmak vs. hepsi düşünce biçimi olduğu sürece aynı derecede doğruluk

taşırlar. Bu anlamda duygulanımlar da eğer sadece düşünülürlerse bir tür ide olarak alınabilir. İdeler, başka bir şeyle ilişkilendirilmediklerinde bir yanlışlık yahut doğruluk taşıyamazlar. “Bir şeyi bir khimera ya da keçi olarak imgelemem durumunda, öncekini imgelediğim, diğerini imgelediğim kadar doğrudur” (Descartes, 1985b, s. 26). İstek ve duygular konusunda da yanlışlık durumundan bahsedilemez. “Arzuladığım şeyler kötü ya da hatta var olmasalar bile, bu onları arzulama durumumu daha az doğru yapmaz” (Descartes, 1985b, s. 26). Öte yandan ideler, başka şeylerin temsilleri olarak düşünülebilirler. Descartes, böylelikle idelerde hem düşünce biçimi olma hem de başka şeylerin temsili olma ayrımını yapar. Başka bir şeyi temsil eden ide düşüncesi, bu idelerin bir tür kaynaklarının olduğunun düşünülmesine işaret eder ki, bu da “hiçten hiçbir şey çıkmaz” yargısına dayanan nedensellik ilkesinin sonucudur. İdelerin ve her şeyin bir nedeni olması gerektiğine ilişkin öne sürüm –nedensellik kanıtı-, Descartes’tan sonra ve özellikle Hume ile tartışmaya açılacaktır. Bu noktada henüz Descartes için nedensellik çok açıktır. “Olan her şeyin bir nedeni vardır ilkesi (yeter-neden ilkesi) kendisinden önceki Skolastik filozoflar tarafından kabul edilmişti ve kendisinden sonraki rasyonalistler de bu ilkeyi kabul edeceklerdi ve hatta doğuştan bilgilerimizden biri olarak sayacaklardı. Hume’a kadar da bu ilkenin bütünlüklü bir eleştirisini sunan bir filozof çıkmayacaktır” (Soysal, 2018, s. 52). Descartes nedenselliği şu yönde gerekçelendirir; “şimdi, doğal ışık yoluyla gösterilir ki, etkin ve bütünsel nedende, en az nedenin etkisinde olduğu kadar <gerçeklik> olmalıdır. Eğer etki gerçekliğini nedeninden değilse nereden alabilirdi? Ve bu neden ona sahip olmaksızın gerçekliği etkiye nasıl verebilirdi? Bu ikisinden, bir şeyin hiçbir şeyden çıkamayacağını ve aynı zamanda daha yetkin olanın –yani kendinde daha fazla gerçeklik içeren- daha az yetkin olandan doğamayacağı sonuçları belirir” (Descartes, 1985b, s. 28).

İdelerin düşünce biçimleri olarak sahip oldukları gerçeklik derecesini Descartes, nesnel gerçeklik [objective reality] olarak adlandırır. Nesnel gerçeklik demek; onların hepsinin ide olmak bakımından ide olarak gerçek olmaları demektir. Descartes için nesnel gerçeklik daima zihindeki gerçekliktir.

Zihindeki nesnel varlık, bir nesne vasıtasıyla zihinsel eylemin belirlenmesi anlamına gelmez, nesnenin zihindeki varlığını onun nesnelerinin normal olarak orada olması anlamına gelir. Bununla demek istiyorum ki, güneş ideası zihindeki kendinde güneşin kendisidir –elbette biçimsel varlık olarak değil –gökyüzünde olduğu gibi, fakat nesnel olarak varlık, nesnelerin normal olarak zihinde olmaları gibi (Descartes, 1985b, s. 75).

Ancak artık ideleri temsil ettikleri tözlere doğru izlemek söz konusu olduğunda onlar arasında gerçeklik dereceleri arasında ayırım yapılması gereklidir. Gerçekliklerini derecelendirebilmek için ise neden-etki kavramsal sıralaması yapılması gereklidir, yani bilgi kuramsal gelişim için tözlerin artık açıkça belirlenmesi gereklidir. Descartes zihnin idelerinin üç türü olduğunu ileri sürer. Birinci türdeki ideler doğuştan ideler [innate ideas], ikinci türdeki olumsal ideler [adventitious ideas] ve üçüncü türdeki ideler yapay [factitious ideas] idelerdir. Öte yandan, kipleri belirten ideler, nitelikleri belirten ideler ve tözleri belirten ideler bulunmaktadır. “Tözleri temsil eden ideler, nitelikleri belirten idelere göre, onlar da kipleri belirten idelere göre daha fazla gerçeklik içerirler” (Descartes, 1985b, s. 28). Tözler ve ideler arasındaki temsiliyet ilişkisi içerisinde düşünüldüğünde Descartes, idelerde nesnel gerçeklik dışında –ki idelerin aralarında ayırım yapabilmenin tek yolu budur- etkin ve tümel nedende bulunması gereken biçimsel gerçeklik [formal/actual reality] de olması gerekliliğini saptar. Çünkü bir ide diğer bir ideye yol açsa da bu zincirin bir ilk idede son bulması gerekir.

İdelerimde ele aldığım gerçeklik yalnızca nesnel gerçeklik olmasına rağmen, bundan aynı gerçekliğin benim idelerimin nedenlerinde biçimsel olarak olması gerekmediğini, fakat-onlarda nesnellikle varolmanın yeterli olduğunu varsayamam. Varlığın, idelere doğaları gereği ait olan nesnel kipi olması gibi, varlığın biçimsel kipi de idelerin nedenlerine –ya da en azından ilk ve en önemli olanlarına- doğalarından ötürü aittir. Ve bir ide belki diğerinden kaynaklanabilir olmasına rağmen, burada sonsuz bir gerileme olamaz; er geç birinin, idede yalnızca nesnel olarak <ya da temsiliyetle> varolan tüm gerçekliği <ya da yetkinliği> biçimsel olarak <ve gerçekte> içeren bir arketip gibi olacak bir nedene, bir ilksel ideye ulaşması gerekir (Descartes, 1985b, s. 29).

Etkin nedenleri temsil eden ideler, nedenlerini tözün kendisinden alan, töz ideleridir. Descartes tözleri kavramanın tek yolunun bir tözü bir idenin kaynağı olarak belirlemektir. “Tözlerin, sadece var olanlar olmaları yoluyla ilksel olarak farkına varamayız. Hiçlik hiçbir nitelik, özellik ya da ilnek sahibi değildir ortak görüşüne binaen, bir tözü ancak onun niteliklerinden biriyle öğrenebiliriz” (Descartes, 1985a, s. 210). Her tözün ilk niteliği (öznitelik) onun özünü ve doğasını oluşturur ve bizler tözü bu kip ve öznitelikler aracılığıyla kavrarız. “Buna göre, nerede bir öznitelik varsa, bu, bir tözün özniteliğidir; öyleyse töz vardır. Böylece, bir öznitelik, tözü bildirmek için yeterlidir” (Soysal, 2017, s. 76). Descartes felsefesinde öznitelik ile tözün birbirinden ayrılmazlığı aynı zamanda varlık ile varlığı temsil eden ideleri birbirine özdeşleyen bilgi kuramsal güzergâhtır.

Her tözün bu başat özniteliği, onun “doğasını ve özünü” oluşturmaktadır ve tözün diğer öznitelikleri buna bağımlıdır... tözün başat özniteliğinin, onun doğasını ve özünü oluşturmaya, özniteliğin (bu kez başat öznitelik olarak), oluş sorunsalındaki temel önemini işaret etmektedir. Böylece, cisimsel/bedensel tözün diğer bütün öznitelikleri, bu tözün başat özniteliğini –uzanımı- varsaymaktadırlar ve düşünen tözün diğer bütün öznitelikleri, bu tözün başat özniteliğini –düşünceyi- varsaymaktadırlar (Soysal, 2017, s. 77).

Descartes kip-öznitelik-töz kavramsal sıralamasını takip ederken kavramsal seçiklik [distinctio rationis], gerçek seçiklik [distinctio real] ve kipsel seçiklik [distinctio modalis] ayrımı yapar. Bu ayrımlar, kavramları ayırt etmemizi ve varlıkların doğasını anlamamızı sağlar. Zihin tözü [mental substance]/[res cogitans], özü/doğası düşünmek olan sonlu bir tözdür. Sonlu ikinci töz, özü/doğası yayımlı [extended] olmak olan cisimsel tözdür [corporeal substance]/ [res extensa]. Düşünce, zihin tözünün niteleyeni ve yayılım cisimsel tözün niteleyenidir, bunlar ilksel nitelikler yani özniteliklerdir. Duyumsama, imgeleme ve istenç ise düşünmenin kipleridir. Kip terimi, nitelik ve özellik ile aynı anlamda (bir töze ait anlamında) ancak bir töz düşünülürken o değişim ve etkilenim içinde düşünülüyorsa kullanılır. Bu anlamda duyumsama, imgeleme ve istenç düşünmenin değişik ve etkilenmiş kipleridir. Bunlar birbirlerinden bağımsız olarak düşünülebilirler, ancak düşünmeden bağımsız düşünülemezler, ancak düşünme onlardan bağımsız düşünülebilir. Aynı şekilde, hareket ve şekil yayılımın kipleridir. Yayılım [extension] hareket ve şekil olmadan düşünülebilir ancak yayılım olmadan her ikisi de düşünülemez. Aynı şekilde istenç ve imgelem olmadan düşünce düşünülebilir ancak düşünce olmadan her ikisi de düşünülemez (Descartes, 1985a, s. 211).

Tözlere ilişkin yetkin bir kavrayış, onları kip-öznitelik-töz kavramsal sıralaması ile belirlemeyi gerektirir. Buna karşıt olarak bir şeyin eksikli ya da yetersiz kavranışı Descartes için bir idenin diğer içeriklerinden soyutlama yoluyla birinin alınmasıdır. Örneğin güneş diğer tüm özelliklerinden –renk, boyut, yayılım- göz ardı edilerek sadece şekli bakımından ele alınırsa ve onun kendi başına diğerlerinden ayrı var olabileceği söylenirse, yani bir tözmüş gibi yansıtılırsa, bu eksikli bir kavrayıştır. Ama eğer şekil, öncelikle bir yayılımın bir kipi, yayılım da maddi bir tözün özniteliği olarak düşünülürse onun eksiksiz bir kavrayışına ulaşılır (Smith, 2015, s. 97).

Sıradaki üç başlık altında bu bilgi kuramsal güzergâh izlenerek sonlu iki töz olan zihin/düşünen töz [res cogitans] ve beden/yayımlı töz [res extensa] ve sonsuz tek töz ilahî/tanrısal

töz [infinite substance]/[res divina]/[res infinita] belirlenimlerinin Descartes felsefesindeki gelişimlerini incelenmektedir.

Düşünen Töz [res cogitans] Belirlenimi

Kendi yolunu Descartes, içinde hâli hazırda yaşanan bir binanın sağlamlaştırılması için yapılması gerekli işlemler ile analogi kurarak açıklar. “İnsanlar içinde yaşadıkları binayı daha güzel, daha sağlam bir hale getirmeyi istediklerinde onu tamamen yıkmazlar, bu, ancak bina yıkılma tehlikesi taşıyorsa gerçekleşir. Bir binayı sağlamlaştırma ya da güzelleştirme süresince içinde oturacak bir yere de ihtiyaç duyulur” (Descartes, 1985a, s. 117). Descartes, sağlam bir temel arayışı için bilgi kuramını bilincin kuşku duyma olgusundan başlatır. Descartes, hiçbir kesin bilgiye varmayan ve her bilginin ‘göreceli’ karakter taşıdığı gerekçesiyle, kesin ve evrensel türden olduğu iddia edilen her bilgiyi reddeden septiklerin kuşkuculuğundan kendi kuşkuculuğunu ayrı tutar. “Böyle yaparken, kuşku uğruna kuşku duyan ve sürekli kararsız gibi görünen septikleri kopyalayamıyorum; tersine bütün amacım kesinliğe ulaşmaktır –kaya ya da kile varmak için gevşek kum ve zeminden kurtulmaktır” (Descartes, 1985a, s. 125). Onun kuşkusu ‘kesin bilgiye’ ulaşmak üzere bir araçtır ve bu nedenle ‘yöntemsel kuşku’ olarak anılır.

Descartes, şüpheyi, doğru ve kesin bilgiye ulaşmak için, bir metot olarak kullanmıştır. Bu nedenle, onun şüphesi, kendiliğinden doğan bir şüphe değil, düşünülen istenilen, aklın ışığı ve iradenin gücü ile hakikati aramaya yönelik, hiçbir şeyi dışarıda bırakmayan (istisnasız), tam bir şüphe, yani metodik şüphedir. Böyle bir şüpheden sonra ancak, mutlak ve sarsılmaz bir hakikate ulaşılmış olacak ve bu hakikat bilgi binasının kuruluşunda sağlam bir temel teşkil edecektir (Öktem, 1999, s. 311).

Descartes, kişinin yaşamı boyunca bazı öğretilerden beslenen düşünceleri olduğunu, deneyimlerinin de ona verdiği bazı kanılar olduğu görüşü ile başlayarak tüm bu kanılardan kuşku duyarak kendisini kesin olanın arayışına adanmış olduğunu belirtir. Descartes için aklın, kesin olmayan bilgilerden arınması süreci, kuşku duyulamayacak bir bilgiye –açık ve seçik- ulaşana kadar kuşku duymayı ifade eder. Kesinlik, Descartes için ilk öncelikle kuşku duyulamaz bilginin ifadesidir. Tamamen kuşku duyulamaz bir kesinliğe ulaşıp ulaşamayacağını görmek için Descartes’ın ilk ilkesi, en ufak kuşku duyulan şeye böylelikle mutlak bir yanlış gibi yaklaşmak ve reddetmek olacaktır.

Duyular yoluyla elde edilen bilgilerin “kesin” nitelikte olup olamayacağı sorusu Descartes’ın ilk sorusudur. Descartes, öncelikle duyular yoluyla elde edilen bilgilerden kuşku duymakla başlar. Bir binayı sağlamlaştırma analogisindeki “bina burada bilgilerimizi temsil etmektedir. İşte bu bilgi binasının incelenmesi gereken ilk temelinin duyular olduğunu söyler Descartes” (Soysal, 2018, s. 16). Descartes duyulara ilişkin sorgulamayı rüya argümanı ile kurar. Rüya argümanı ile Descartes duyular ile gelen bilginin kesin nitelik taşımadığını belirler. “Ne kadar sık, gece uyurken, şöyle tanıdık olayların olduğuna ikna olmuşumdur – burada sabahlığımın içindeyim, ateşin yanında oturuyorum- gerçekte yatakta çıplak yatıyorken! Şu anda kâğıt parçasına bakarken, gözlerim tamamen açıktır; kafamı sallarım ve bu uyumak değildir” (Descartes, 1985b, s. 13). Rüya argümanı ile iki durum belirir; birinci durum uyanıkken ateşin başında oturma durumudur, ikinci durum uyurken ateşin başında oturulduğunun rüyada görülmesi durumudur. Bu iki durumdan birisi gerçek olabilir. Bunun belirlenmesi için ikinci bir durumun ortaya çıkması gerekir. Kısaca, hangi durumun gerçek olduğunun belirlenmesi için uyanmak ve ikisinin ayrımını koyabilmek gereklidir ancak Descartes’ın deyişiyle uyanıkken de halen uyuyor olmadığımı nasıl bilebilirim? “Durumu daha dikkatli incelediğimde gördüm ki, uyuyor olma durumunu uyanık olma durumundan ayıracak hiçbir kesin işaret yoktur” (Descartes, 1985b, s. 13). Böylelikle Descartes’a göre rüyada olma ve uyanık olma durumları arasındaki duyusal durumlar arasındaki fark belirlenemez kalır ama her ikisi için de ortak olan bir nokta vardır. Rüya durumunda da olsam, uyanık da olsam aynı kalan tek bir şey vardır ki matematiksel doğrulardır, çünkü onlar rüyada değişmez. Yani hem rüyada hem de uyanıkken matematiksel bilgi değişmezdir. Descartes’a göre matematik, geometri ve bu türden bilimler, doğada

var olup olmadıkları gözetilmeksizin, kesin ve kuşku duyulamaz bir şey içerirler. “Uyanık olsam da uyuyor olsam da 2 ve 3’ün toplamı 5 eder ve bir kare dörtten fazla kenara sahip olmaz. Böyle şeffaf gerçeklerin yanlış olma şüphesi uyandırması imkânsızdır” (Descartes, 1985b, s. 14). Rüya argümanından sonra henüz matematiğin doğruluğu sınanmadığı için yeni bir kuşku süreci doğar.

Descartes, şüphesini yönelttiği matematik kesinlik hakkında da bizi sürekli yanıltan bir güç, bir Tanrı olup olmadığı sorgular. Bizden daha yetkin, daha güçlü bir varlık olan Tanrı, elbette bizi yanıltmaya muktedirdir ve her seferinde aslında gerçekte 5 olan $2+2$ işleminin sonucunu sürekli olarak 4 gibi gösteriyor olabilir. Soysal’ın belirttiği gibi “bu argümanın önemli bir sorunu var, o da bu argümanda Tanrı’yı aldatıyor ya da kandırıyor olarak sunulmasıdır” (Soysal, 2018, s. 23). Böylelikle, ancak Tanrı bizi aldatıyorsa, matematik kesinlik kuşkulu hale gelir. Descartes, en yüksek derecede iyi ve en yüce gerçeklik kaynağı olan Tanrı’nın aldatıcı olduğunun kavramına uygun olmadığı için düşünülmemeyeceğini belirterek aldatıcı olabilecek başka bir varsayımsal varlık düşünür; kötü/aldatıcı bir cin [malicious demon]. Böyle bir cin, Tanrı ve tüm diğer ideler ve bilgiler hakkında bizi yanıltıyor olabilir, ama onun var olup olmadığını, kötü olup olmadığını ortaya çıkarmamızın bir yolu ve herhangi bir bilginin de böylelikle kesin bir bilgi olduğunu söylemenin imkânı yok gibi görünür. “Tek bir şey hariç diyecek Descartes. Bu kötü cin beni aldatıyor değil mi? Ben’i aldatıyor. Demek ki varım ki beni aldatıyor. Aldatıldığım sürece varlığım da onaylanmış bir bilgi haline geliyor. ... kötü cin beni her konuda aldatabilir, ama beni var olmadığımı inanmaya sürükleyemez” (Soysal, 2018, s. 27).

Descartes, böylelikle kuşku duyanın, aldatılıyor olsa da olmasa da kendisinin, bir şey olması zorunluluğunu çıkarır. “Fakat, dolaysızca farkettim ki, herşeyin yanlış olduğunu düşünmeyi denerken, bu Ben, böyle düşünen kişi, bir şey olmak zorundadır” (Descartes, 1985a, s. 127). Kuşku duyuyor olma durumunun kendisi düşünüyor oluşun ve de varoluşun bir ifadesidir. Descartes, böylelikle var oluşuna kuşku duyarak yani sadece ve sadece düşünme etkinliği ile ulaştığı için ancak düşündüğü sürece var olduğunu belirtir. Zihnin, özneliği ve doğası düşünmedir. Öyleyse kesin olan şudur; Ben’im, varım [I am, I exist] [Ego sum, Ego existo]’ ve ‘Düşünüyorum, demek ki varım [Cogito, ergo sum]. Fakat bu varlığının kesinliğine ulaşılmış olan ben, özü sadece düşünme olan zihin tözüdür. “Kendisinin bir düşünen varlık olarak var olduğunun kanıtı Descartes için öbür bilgilerin üzerine kurulacağı apaçık doğrudur” (Denkel, 2003, s. 188).

Descartes’ın böylelikle vardığı ilk öncül ben’in düşünüyor olduğu ve düşünüyor olduğu için varlığının yalın sezgisine ulaşmış olmasıdır. Ancak ben’in kendisinden yahut herhangi bir şeyden emin olması için de bir geçerlilik gereksinimine ihtiyacı vardır ki bu çıkarım Tanrı kanıtını gerektirir.

Tanrı Tözü [res divina]/[res infinita] Belirlenimi

Descartes, idelerin bir tür ‘doğrulukları’ olduğuna dair iddiayı idelerin Tanrı tarafından zihnimizde yerleştirilmesine dayanarak ileri sürmüştür. Çünkü idelerin herhangi bir doğrulukları olduğuna ilişkin bir akıl yürütme, aldatıcı cin argümanı ile çözümsüz kalan bir problemdir. Aldatıcı cin argümanı ve kuşku süreciyle ‘ben’im, varım’ sonucu ortaya konmasına rağmen, balmumu topağı örneğiyle birlikte bilgi kuramsal gelişme için geçerli bir ölçüt de belirlenmişti; imgelem yetisinden bağımsız bir anlama yetisi ve duysal verilerden bağımsız bir düşünme etkinliği. Öyleyse denilebilir ki, şimdi Tanrı tözünün belirlenmesinde, yalnızca düşünme ölçütü olarak alınacaktır. Zihin bir şeyi düşünürken kendi verdiği nesnel gerçeklikten başka bir şey gerektirmediği halde, bir Tanrı idesine de sahiptir. Bu ide, Tanrı’nın sonsuz/sınırsız ve mükemmel/tam yetkin olduğuna ilişkin idedir. Sonlu bir zihin tözünden başlanarak gidilen akıl-yürütme dolayısıyla Descartes, sonlu bir zihin olan ben tözünün, Tanrı’ya ait idenin kaynağı olamayacağını ifade eder. “Bir töz olmam olgusundan dolayı bir töz idesine sahip olmam doğrudur; ama bu, ben sonlu olduğum için, bu ide gerçekten sonsuz bir tözden türemediği sürece, böyle bir ideye sahip olmamı açıklamaz” (Descartes, 1985b, s. 31). Böylelikle sonsuz bir Tanrı tözü idesinin kaynağı yalnızca sonsuz tözün kendisi yani Tanrı olabilir.

Tanrı idesinde ikinci olarak sonsuz/sınırsızlık belirleniminin yanı sıra tam yetkin/mükemmellik belirlenimi de vardır. Ancak zihin tözü sonlu ve kuşku duyan bir töz olarak belirlenmişti. Kuşku duymak kuşku duyan bir varlık olarak Ben, eksikli bir düşünen olarak sınırlıdır (Descartes, 1985a, s. 127-128). Öyleyse ikinci bir kanıtla Tanrı'ya ait idenin kaynağının, 'ben töz idesi' olamayacağı sonucuna varılır. Mükemmel bir Tanrı tözü idesinin kaynağı yalnızca mükemmel tözün kendisi, Tanrı olabilir. Aydoğan'ın belirttiği gibi "... Descartes zihnindeki mükemmel varlık fikrinden hareketle böyle bir varlık için varlığın zorunluluğunu ifade eder" (Aydoğan, 2013, s. 99). Hem töz hem de ide olmak bakımından ele alındığında bir ideyi bir tözün temsili olarak belirlemek söz konusu olduğu için Tanrı hem nesnel gerçeklik hem de biçimsel gerçeklik içermektedir.

Beden Tözü [res extensa] Belirlenimi

Zihin ve Tanrı tözü belirlenimlerinden sonra Descartes beden/cisim tözünün varlığını soruşturur. Çünkü zihinde düşünen töze ait olmayan yayılım, hareket gibi ideler de bulunmaktadır. Nasıl sonsuzluk ve yetkinlik ideleri, sonlu ve kusurlu bir töze ait olarak belirlenemeyerek Tanrı tözünün belirlenimine götürdüyse şimdi yayılım, hareket, bölünebilirlik gibi idelerin kaynağı araştırılır. Zihin ve beden tözlerinin nitelikleri şu yolla ayrılır. "Anlama yetisi, istenç ve 'bütün bilme ve isteme tarzları', 'düşünen töze' ('substancequi pense') aittir; 'büyüklük, ya da uzunluk, genişlik ve derinlik bakımından uzanım, figür, devinim, bölümlerin konumu (situation) ve onların bölünme olanaklılığı ve bunlar gibi özellikler, cisme/bedene bağlanmaktadır'" (Soysal, 2017, s. 73). Aklın, bu idelerin dış nesnelerden geldiğini düşünmeye dair bir yatkınlığı vardır. Descartes, bu idelerin bazılarının düşünen tözde biçimsel olarak olmasa da içermelerinin töz kipleri olmaları dolayısıyla mümkün olabileceğini belirtir.

Bedensel şeylerin idelerini oluşturan diğer elementlere gelince, yani yayılım, şekil, durum ve hareket, bunlar, ben düşünen bir şeyden başka bir şey olmadığım için, bende biçimsel olarak içerilmezler; fakat onlar sadece bir tözün kipleri oldukları ve ben bir töz olduğum için, onların bende son derecede içermeleri mümkün gibi görünür (Descartes, 1985b, s. 29).

Ancak Descartes'ın bedensel tözlerin varlığını, Tanrı idesinin açık-seçik kavramına ulaştıktan sonra soruşturması dolayısıyla hem ben düşünen tözünün hem de cisimsel tözün kesinlik kaynağının Tanrı tözü olduğunu düşünme imkânı doğar. Tanrı tözünün belirleniminden önce, belkili olarak görünen cisimsel tözün varlığı, Tanrı tözü belirleniminden sonra kesinlik kazanır; çünkü o beden ve zihni birbirinden ayrı bir yolda koymuş olabilir ve bu O'nun yetkin gücünden dolayı mümkündür (Descartes, 1985b, s. 54). Böylelikle iki sonlu töz olan zihin [res cogitans] ve beden [res extensa] belirlenimi sonsuz Tanrı tözünün biçimsel/fiili gerçekliği doğrultusunda tamamlanır.

Kavramsal Seçiklik Problemi

Descartes'ın kendisine yönelen eleştirilerin neredeyse tamamı, onun bizatihi belirlediği bilgi kuramsal güzergâhında tözler ve ideler arasındaki belirlenimi nesnel olarak temellendirilememiş olmasına dayanır. Gerçekten de tözler arasındaki ayrımla beraber sonsuz töz Tanrı'nın yaratıcı değil de sonsuzluk ve mükemmellik içeren bir zihin idesi olarak konumlandırılmasından sonra zihin ve beden tözlerinin nedenselliği ve birliği sorunlu hâle gelir. Kip-öznitelik-töz kavramsal sıralamasında tözlere kadar bir süreç ilerletilebilmesine rağmen töz ideleri ile töz varlığı arasındaki geçişin bilgi kuramsal boyutlarda nasıl gerçekleştirildiği sorusu yanıtsız kalır. Descartes, gerçekleştirdiği düalist ayrımla ne zihni cismani tözün bir kipi yahut niteliği ne de yayılımı zihnin bir kipi yahut niteliği olarak tanımlar. Bu ikisinin birliği ve tözsel kaynağı yalnızca Tanrı tözü ile dolayımıdır. Ancak Descartes bu konumlandırmayı Skolastik düşünceden önemli derecede farklı bir yolla, yaratımı öne sürerek değil koruma, nedensellik ve sonsuzluk ilke/ideleri gereğince yapar. Descartes, bu iki töz arasındaki ayrımı, "her iki tözü birbirinden ayrı olarak açık ve seçik bir şekilde anlayabildiğimiz için" gerçek seçiklik olarak adlandırır (Descartes, 1985a, s. 213). Ancak Descartes, bu iki tözün

birbirinden ayrı bir yolda açık ve seçik olarak bilinebilmesinin Tanrı'nın 'sonsuz kudreti' dolayısıyla mümkün olduğunu belirtir (Descartes, 1985a, s. 213). Ancak bu töze ait açık seçik idelerin yine de zihinsel olduğu ileri sürüldüğü için Gassendi'nin vurguladığı gibi "cismani olanın cismani olmayanla nasıl iletişim kurabileceği ve ikisi arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği konusundaki genel zorluk hala devam etmektedir" (Gassendi, 1985, s. 239). Descartes sonrası doğan genel sorular şunlardır; eğer tüm bu ilke ve ideler düşünsel ve zihne aitse, diğer bir deyişle bu idelerin kaynağının başka bir töz olduğu zihin dışı bir faaliyetle de ispatlanamıyorsa, nesnel gerçeklik/biçimsel gerçeklik yahut gerçek/kipsel/kavramsal seçiklik arasındaki ayrımların ne önemi vardır? Töz idelerini açık seçik ideler olarak almanın dayanağı nedir? Bu noktadaki eleştirilere göz atmak gereklidir.

Descartes'ın kip-öznitelik-töz kavramsal sıralamasında ilk olarak düşünen töz şu yolda belirler: Kuşku duyma/kip-düşünme/nitelik-saf düşünen töz/töz. Descartes'a yönelik ilk eleştirilerin nedeni kuşku duymanın bir düşünme kipi olması, düşüncenin düşünen bir töze ait olduğunun ileri sürülmesi değildir. Bu noktada sorunsallaştırılan, düşünme/düşünce ile düşünen tözün özdeşleştirilmesidir.

Descartes'ın 'ben düşünen töz olarak bedenimden ayrı bir tözüm' ileri sürümüne karşı Arnauld, bu güzergahtan çıkan sonucun yalnızca, 'bedenin bilgisi olmadan kendim hakkında bazı bilgiler edinebileceğim' olduğunu ve bu çıkarımın zihnin bedenden ayrı bir töz olarak konumlandırılmasını kanıtlanamamış olduğunu dile getirir. Arnauld, bu ileri sürümün Descartes'ın karşı çıktığı Platoncu noktaya geri dönüş olduğunu, "özümüze ait cismani hiçbir şey yoktur, dolayısıyla insan sadece rasyonel bir ruhtur ve beden sadece ruh için bir araçtır" sonucunu doğurduğunu ifade eder. Arnauld aynı zamanda cisimsel tözü idelerin kaynağı olarak alan materyalistlerin türetimlerinde, her bedenin bir zihin olduğunu ileri sürmediklerini, zihin ile beden arasında cins-tür ilişkisi kurduklarını ifade eder (Arnauld, 1985, s. 141-143). Hobbes, tam da bunu ifade edercesine, eğer düşünen olmakla düşünen töz böylesine özdeşleniyorsa, 'yürüyen olmaktan da ben bir yürümeyim' ifadesinin çıkarsanabileceğini yani herhangi bir niteliği bir töz olarak konumlandırmanın mümkün olduğunu ve bunun anlamsız olduğunu vurgular (Hobbes, 1985, s. 122). Descartes, kip-öznitelik-töz kavramsal sıralamasında cisimsel tözü şu yönde belirler: hareket (kip)- yayılım (öznitelik)- cisimsel töz (töz). Hobbes'un yukarıda ele alınan eleştirisini takiben bu sıralamayı hareket etmek-yürümek-yürüyen töz olmak olarak konumlandırmak da mümkündür. Ya da ideleri tözlere kadar sürdürmek bir idenin yeterli kavranışını oluşturuyorsa yürüme/düşünme-(kip)-beden/zihin (nitelik) /Tanrı (yaratıcı töz) gibi bir konumlandırma gerekmektedir ki, bu tam da Descartes'ın yaratım ilkesinden kaçındığı türetimdir. Caterus, farklı bir yolda idelerin nesnel gerçeklik içermeleri dolayısıyla sadece zihinsel varlıklar olarak ele alındıklarında neden kökensel ve tam/yetkin gerçek bir nedene ihtiyaç duyduklarını sorgular. Çünkü Caterus'un ele aldığı haliyle bir neden, edimsel ve gerçek bir etki oluşturur (Caterus, 1985, s. 67). Örneğin sonsuzluk idesi, sadece bir ide olduğu sürece neden sonlu zihnin bir kavramı olamasın da ayrıca bir sonsuzlukla özdeş bir töz gerektirsin?

Descartes bu noktadaki eleştirileri 'kavramsal seçiklik' ile yanıtlar. Uzunluk, genişlik ve derinlik cismani tözün ayrılmaz parçalarıdır. Ancak Descartes, burada açıkça belirtir ki bu nitelikler yalnızca zihinsel olarak birbirinden ayrılabilir. Yani bunlar arasında kavramsal seçiklik vardır. Hareket ve şekil birbirinden ayrı bir yolda kavranabilir hatta cisimden dahi soyutlanabilirler. Ancak bu ayrım, onları gerçek anlamda ayrı tözler yapmaz; hepsi aynı özsel tözün kipleridir. Yani Hobbes'ın belirttiği gibi yürüme; yürüyen tözün, ya da şekilli olma şekil tözünün olduğunu ifade edemez. Bunlar zihnin idelerinin soyutlama yoluyla yetersiz kavranışını ifade eder. Descartes, Caterus'a yazdığı yanıtta tözsel bir ayrımın yalnızca aralarında gerçek seçiklik olan tözler arasında yapılabileceğini ifade eder; "Her bir şeyi, diğer her şeyden farklı, kendi başına bir varlık olarak anlayabileceğimiz kadar farklı ve ayrı bir kavrama sahip olmak gerekli değildir; bunun için söz konusu seçikliğin gerçek bir seçiklik olması gerekir" (Descartes, 1985b, s. 86).

Öyleyse gerçek seçiklik ile kavramsal seçiklik arasında ne tür bir ayrım yapılabilir? Descartes, gerçek seçikliğin yalnızca zihin ve beden arasında yapılabildiğini ileri sürer ve bu ayrım her ikisinin de töz olarak konumlandırılmasına imkân sağlar. Ya da her ikisi de tözler olduğu için aralarında gerçek seçiklik vardır. Sadece kipler arasındaki ayrım kipsel seçiklik, bir öznitelik ile töz arasında yapılan zihinsel ayrım ise kavramsal seçiklik olarak adlandırılır. Ancak tözler ve töz ideleri özdeş olarak ele alındığında, düşünen töz-düşünce niteliği ile yayımlı töz-yayımlı niteliğiyle özdeş kılındığında iki problem ortaya çıkar. Bunlardan biri töz ile ideyi birbirinden ayıranın ne olduğudur. İkincisi ise kipsel seçiklik ile kavramsal seçiklik arasındaki ayrımın belirsizleşmesidir. Descartes, *Birinci İtirazlar*'a (Caterus) verdiği yanıtlarda kipsel ve kavramsal seçikliği benzer olarak kullandığını, o noktadaki hedefi için onları yalnızca gerçek seçiklikten ayırmanın yeterli olduğunu belirtirken, *Felsefenin İlkeleri*'nde kavramsal seçikliği daha net bir yolda konumlandırmak ister.

Böyle bir ayrım, söz konusu özniteliği tözden dışladığımızda töze ilişkin açık ve seçik bir fikir oluşturamamızla ya da alternatif olarak, iki öznitelikten birini diğerinden ayırdığımızda bu özniteliğe ilişkin fikri açıkça algılayamamızla fark edilir. Örneğin, bir töz aynı zamanda var olmaktan vazgeçmeksizin varlığını sürdüremeyeceğinden, töz ile sürekliliği arasındaki ayrım yalnızca kavramsal bir ayrımdır (Descartes, 1985a, s. 215).

Öyleyse Descartes'a göre yalnızca özniteliklerle ilgili oldukları tözler arasındaki doğrudan ve açık seçik bir bağlantı ifade eden belirlemeler arasında kavramsal seçiklikten bahsedilebilir. Töz ve süreklilik arasında sadece kavramsal bir seçiklik vardır. Tanrı tözüyle kudret ve sonsuzluk, zihin tözle düşünme, cismanî tözle yayılım arasında da yalnızca kavramsal seçiklik bulunmaktadır. Bu öznitelikler kendi başlarına tözler olmaksızın düşünülemezler. Öznitelikler ve tözler arasındaki bağlantının kesinliği ve açık seçikliği ise onların doğal ışık kuramı ile temellenir. Descartes düşüncesinde özniteliklerin tözlerle özdeşliğine ve bu özdeşliğin açıklanamamış olmasına yönelik eleştiri, onun dizgesinde kavramsal seçiklik sorunsalına işaret eder.

Sonuç

Descartes, Tanrı'yı sonsuzluk ve mutlak kudret/mutlak mükemmellikte özdeşleşen bir zihin idesi olarak konumlandırarak içerik bakımından geleneksel metafizikten kopuşu gerçekleştirir. Yöntem bakımından geleneksel metafiziğe bağlı kalan Descartes, buna rağmen özneye bu yöntem içerisinde merkezi bir konum vermeyi başarır. Descartes; yaratıcı Tanrı argümanlarına başvurmadan, özneyi bilginin kaynağı olarak düşünebilme ve kurabilmenin olanaklarını sağlar. Bu yeni modern yolda öznenin ideleri başrol oynar. Öyle ki ideler artık bilginin, tözlerin varlık belirleniminin dahi temeline kaçınılmaz olarak yerleşmiş durumdadır. Düalist bir zeminle ayrılmış olan özne ile nesne arasındaki bilgi kuramsal bağlantının nasıl kurulacağına, doğuştan idelerin tüm insanlarda varsayılmasının meşruiyetine, bir ideyi tözden, bir tözü ideden ayıran ontolojik ve epistemolojik zeminin ne olduğuna, nedensellik çıkarımlarının son bulacağı nihai zemine, biçimsel ve nesnel gerçeklik arasındaki ayrımların temellerine yönelik sorular Descartes'ın kendisinden sonra bıraktığı sorunsallardan yalnızca bir kağıdır.

Descartes'ın varlık-töz ile töz-ideleri arasında kavramsal seçiklik olarak adlandırdığı netlik, doğuştan ideler ve rasyonel sezgi/doğal ışık varsayımıyla temellendirildiği için eleştirilere açık kalır. Öyle ki Descartes düşüncesinde kavramsal seçiklik, tözü hem varlık hem de ide olarak özdeş olarak konumlandırmayı tanımlar. Bu noktadaki asıl vurgu, Descartes için nasıl ki düşünmeyen bir düşünen töz, var olmayan bir Tanrı, yayılım içermeyen bir cisim tahayyül edilemiyorsa, var olmayan bir tözün de düşünülmemesinedir. Töz kavramını bu yolla hem bir ide hem bir varlık olarak konumlandırmanın yolunu açan Descartes, kaçınılmaz modern dönüşümü gerçekleştirir: Tözü ve varlığı, varlık olarak ele almanın epistemolojik kaynağı öznedir.

Descartes dizgesinde töz idelerinin doğuştanlığının, öznel mahiyetinin özellikle empiristler tarafından sorgulanması, bilimsel ve tarihsel ölçütlerle çürütülmesi, kendisinden sonraki yüzyıllara

‘tekil ile evrensel arasındaki zorunlu bağlantının kurulması’ problemini devreder. Bu problemle en derin hatlarıyla 19. yy’da Kant ve Hegel yüzleşerek farklı perspektiflerin doğuşuna rehberlik ederler.

Kaynakça

- Arnauld, A. (1985). The fourth set of objections. İçinde *The philosophical writings of Descartes-II* (J. Cottingham, D. Murdoch, & R. Stoothoff, Trans., pp. 138-153). Cambridge University Press.
- Aydoğan, E. (2013). *Descartes metafiziėinde Tanrı problemi*. Atat  rk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (50), 91-100.
- Caterus, J. (1985). The first set of objections. İçinde *The philosophical writings of Descartes-II* (J. Cottingham, D. Murdoch, & R. Stoothoff, Trans., pp. 66-73). Cambridge University Press.
- Denkel, A. (2003). *D    nceler ve gerek  eler*. Doruk Yayınları.
- Descartes, R. (1985a). *The philosophical writings of Descartes-I* (J. Cottingham, D. Murdoch, & R. Stoothoff, Trans.). Cambridge University Press.
- Descartes, R. (1985b). *The philosophical writings of Descartes-II* (J. Cottingham, D. Murdoch, & R. Stoothoff, Trans.). Cambridge University Press.
- Gassendi P. (1985). The fifth set of objections. İçinde *The philosophical writings of Descartes-II* (J. Cottingham, D. Murdoch, & R. Stoothoff, Trans., pp. 179-240). Cambridge University Press.
- G  zel, C. (2011). “Novum organum” versus “organon”. *Kaygı: Uludaė Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (16), 26-35.
- Hobbes, T. (1985). The third set of objections with the Author’s replies. İçinde *The philosophical writings of Descartes-II* (J. Cottingham, D. Murdoch, & R. Stoothoff, Trans., pp. 121-137). Cambridge University Press.
- Öktem,   . (1999). Descartes’da bilginin kesinliği problemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (40), 311-332.
- Smith, K. (2015). *The Descartes dictionary*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Soysal, A. (2017). *    temellendirme: Aristoteles, Descartes, Kant*. MonoKL Yayınları.
- Soysal, D. (2018). *İdeler ve Tanrı*. Belge Yayınları.